

พระมหาเจดีย์ชเวดากอง:

ความเปลี่ยนแปลงและสถานะของพุทธศาสนสถานสมัยอาณานิคม ระหว่างทศวรรษ 1890 - 1930

SHWEDAGON PAGODA: CHANGES AND STATUS OF BUDDHIST PLACES UNDER THE COLONIAL CONTEXT BETWEEN THE 1890s AND THE 1930s

ชัยวัฒน์ ปะสุนะ^{1*}

Chaiwat Pasuna^{1*}

¹นักวิชาการอิสระ

¹Independent scholar

*Corresponding Author, E-mail: chaiwatpasuna@gmail.com

Received: May 6, 2024

Revised: May 21, 2025

Accepted: Jun 6, 2025

Available: Jun 27, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงและสถานะของพุทธศาสนสถาน ภายใต้บริบทสังคมสมัยอาณานิคม โดยกรณีศึกษาของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ในช่วงระหว่างทศวรรษ 1890-1930 วัดอุประสงค์หลักในการศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) ความสำคัญและตำนานเกี่ยวกับพระมหาเจดีย์ชเวดากอง 2) การรับรู้และบทบาทพระมหาเจดีย์ชเวดากองในฐานะสถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนและในฐานะสถานที่สำหรับการเยี่ยมชมและนันทนาการ และ 3) วิถีชีวิตของผู้คนรอบพระมหาเจดีย์ชเวดากอง แนวคิดสำคัญในการศึกษาบทความสอดคล้องกับบริบทของอาณานิคมและพลวัตของสังคม ผลการศึกษาพบว่าพระมหาเจดีย์ชเวดากองภายใต้บริบทสังคมอาณานิคม ก่อให้เกิดการขยายขอบเขตความหมายของพื้นที่ นอกจากบทบาทพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนแล้ว

ยังมีเป็นพื้นที่เพื่อการศึกษาและนันทนาการสำหรับนักเดินทางชาวตะวันตก การศึกษานำไปสู่ความเข้าใจการปรับเปลี่ยนสังคมพม่าสมัยอาณานิคม และวิถีชีวิตของคนพื้นเมืองผ่านมุมมองการสำรวจอาณานิคมของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการเติบโตเศรษฐกิจของสังคมเมืองท่าอาณานิคมในเมืองย่างกุ้ง

คำสำคัญ: พระธาตุชเวดากอง การเปลี่ยนแปลงทางสังคม อาณานิคมอังกฤษในพม่า พม่า อย่างกุ้ง

Abstract

This article examines transformations and status of Buddhist sites in the context of colonial society focusing on the Shwedagon Pagoda during the period of 1890-1920. The objectives of this study are: 1) to explore the significance and legends surrounding the Shwedagon Pagoda, 2) to analyze the recognition and roles of the pagoda as both a place of worship for Buddhists and a site of visitation and recreation, and 3) to investigate the lifestyle of the people living around the Shwedagon Pagoda. The framework of the article is centered on colonialism and social dynamics. The research was conducted using both colonial primary and secondary sources along with historical methods. The findings reveal that under colonial influence, the Shwedagon Pagoda's meaning and definition were expanded. The area was reserved for Buddhist merit making activities, but under colonial rule, it also assumed new roles as an educational and recreational space for European travelers. This study provides an understanding of the transformation of colonial Burmese society and the lifestyle adaptations of the Burmese people, influenced by the economic developments at the Yangon colonial seaport

Keywords: shwedagon pagoda, social change, british burma, burma, yangon

บทนำ

“...บรรดาเจดีย์พุทธศาสนาทั้งปวงในดินแดนตะวันออกไกล ไม่อาจนำมาเปรียบเทียบได้กับ
พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งประดิษฐานในนครย่างกุ้ง นับว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกเทียบเท่าได้กับ
มหาพีระมิดแห่งกิซ่า (The Great Pyramid of Giza) และบุโรพุทโธในเกาะชวา (Borobudur)...”
(Land of Pagodas, 1929, p. 5)

ข้อความข้างต้นมาจากบทความเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser กล่าวถึงพระมหาเจดีย์ชเวดากองในอาณานิคมพม่าของอังกฤษ ซึ่งเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปในฐานะมหาบูชาสถานและสิ่งก่อสร้างโบราณขนาดใหญ่ และเป็นสิ่งย้ำเตือนถึงรากเหง้าทางความเชื่อของสังคมในดินแดนพม่า อีกทั้งสะท้อนความตื่นตัวในเรื่องราวที่เก็บซ่อนไว้ในดินแดนตะวันออก พม่าได้รับความสนใจอย่างมากจากชาวตะวันตก หลังจากช่วงการแผ่ขยายอิทธิพลอาณานิคมของอังกฤษที่เข้มข้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 นักวิชาการและนักอาณานิคมชาวอังกฤษมักจะถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับพม่าทั้งหมด โดยเขียนเป็นบทความตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ และเป็นมูลเหตุสำคัญที่ส่งผลให้เรื่องราวเกี่ยวกับพม่าได้รับความสนใจอย่างยิ่งจากบรรดาผู้มั่งคั่ง กระทั่งปลุกเร้าเป็นกระแสต้องการเดินทางไปเยือนพม่าสักครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่อังกฤษสามารถยึดครองพม่าเป็นอาณานิคมได้

การเข้ามาของอังกฤษในฐานะเจ้าอาณานิคม เกิดขึ้นหลังจากการทำสงครามระหว่างอังกฤษและพม่าถึง 3 ครั้ง โดยลำดับ ได้แก่ สงครามครั้งที่ 1 ค.ศ. 1824-1826 ส่งผลให้อังกฤษสามารถยึดครองยะไข่ อัสสัม และตะนาวศรี สงครามครั้งที่ 2 ค.ศ. 1852-1853 ส่งผลให้อังกฤษสามารถยึดครองพม่าตอนล่าง และสงครามครั้งที่ 3 ค.ศ. 1885 ส่งผลให้อังกฤษสามารถยึดครองพม่าตอนบนและดินแดนพม่าทั้งหมดได้ โดยรัฐบาลอังกฤษยกสถานะให้เป็นหน่วยการปกครองหนึ่งของจักรวรรดิอินเดียใน ค.ศ. 1886 (Burma, 1973, p. 8) ซึ่งในช่วงแรกที่อังกฤษได้ปกครองพม่า ได้เลือกตั้งเมืองหลวงหรือศูนย์กลางการปกครองที่เมืองเมะลาลัง ในภาคตะนาวศรี กระทั่งเมื่อสามารถได้รับชัยชนะในสงครามครั้งที่ 2 อังกฤษได้ย้ายศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจไปยังเมืองย่างกุ้ง ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่บริเวณปากแม่น้ำ สามารถเชื่อมต่อกับพม่าตอนบนผ่านการล่องแม่น้ำอิรวดี นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่ประดิษฐานพระมหาเจดีย์ขนาดใหญ่ แห่งเมืองย่างกุ้งอีกด้วย

ในช่วงทศวรรษ 1850 เป็นช่วงที่เมืองท่าการค้าอย่างกึ่งเติบโตและคึกคักอย่างยิ่ง ประกอบกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวตะวันตกเริ่มเพิ่มสัดส่วนมาก โดยสะท้อนได้จากการจัดวางผังเมืองอาณานิคมที่จัดระเบียบไว้เป็นแนวตาราง การเติบโตของเมืองและเศรษฐกิจของเมืองท่าที่ดึงดูดเรือสินค้าจำนวนมากมาสู่เมืองท่าแห่งนี้ มีผลต่อการขยายขอบเขตอำนาจและการปกครองอย่างมั่นคงของเจ้าอาณานิคมอีกด้วย ซึ่งการศึกษาเรื่องราวและการทำความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ถือว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งในการปกครอง สำหรับทำความเข้าใจผู้ที่อยู่ในอาณานิคมของตน (Stoler, 2002, p. 96) ฉะนั้นจึงปรากฏวรรณกรรมและงานเขียนที่บันทึกสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต และความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนา ซึ่งสถานที่ที่มีบทบาทในงานนิพนธ์ของชาวตะวันตกเหล่านี้ ล้วนต้องกล่าวถึงพระมหาเจดีย์ชเวดากองด้วย เนื่องจากเป็นศาสนสถานขนาดใหญ่ ตั้งตระหง่านอย่างสะกดสายตา และสามารถมองเห็นได้จากชายฝั่ง จึงเป็นจุดหมายสำคัญที่ได้รับการเชิดชูไว้ในฐานะสัญลักษณ์สำคัญของอาณานิคมในพม่า

การที่พระมหาเจดีย์ชเวดากองตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางเมืองท่าอาณานิคมที่กำลังพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เจ้าอาณานิคมอังกฤษได้ยอมรับและสงวนรักษาประเพณีและความเชื่อทางศาสนาไว้เนื่องจากไม่ใช่นโยบายสำคัญที่จะส่งเสริมกิจกรรมการค้าในทวีปเอเชีย ดังจะเห็นได้ว่าปัญหาทางศาสนาและการเปิดอิสระทางด้านความเชื่อ ไม่ได้รับการให้ความสำคัญเทียบเท่ากับธุรกิจการค้า ดังจะเห็นได้จากการระดมทรัพยากรเพื่อสร้างเสถียรภาพทางการค้า เช่น กองกำลังปราบโจรผู้ร้าย หรือเร่งสร้างถนน เปิดเดินเรือล่องแม่น้ำอิรวดี รวมทั้งการสร้างทางรถไฟเพื่อเชื่อมเส้นทางการค้าไปยังจีนตอนใต้ และเชื่อมโครงข่ายรถไฟในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฯลฯ (Christian, 1940, p. 173)

ความมั่งคั่งของเมืองท่าการค้ามีผลโดยตรงต่อการทำนุบำรุงพุทธสถานแห่งนี้อย่างยิ่ง เช่นเดียวกับชื่อเสียงของพระมหาเจดีย์ชเวดากองที่แพร่ไปสู่การรับรู้ของชาวตะวันตก สิ่งเหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้นโดยตรงจากการค้าและการเดินเรือของชาวตะวันตก จึงเกิดความหมายทับซ้อนระหว่างพื้นที่ทางความเชื่อของพุทธศาสนิกชน และพื้นที่อื่นที่ได้รับการให้ความหมายอย่างหลากหลาย ดังงานศึกษาของเอ็ดเวิร์ดส์เสนอการแปรความหมายในการใช้พื้นที่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ว่าปลายศตวรรษที่ 19 ถูกใช้เป็นฐานทัพและถูกขุดค้นเพื่อหาสมบัติ ซึ่งเป็นการละเมิดความศักดิ์สิทธิ์และสร้างความไม่พอใจในหมู่ชาวพุทธพม่า และต้นศตวรรษที่ 20 ในเชิงการต่อสู้เป็นศูนย์กลางของการประท้วง เช่น การคว่ำบาตรมหาวิทยาลัยในปี 1920 การประท้วงของแรงงานในปี 1938 และการชุมนุมขององซานในปี 1946 ซึ่งสะท้อนการใช้พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง (Edwards, 2006) เช่นเดียวกับข้อเสนอ

ของฟิลิปและเมอร์เซอร์วิเคราะห์ว่าชเวดากองเป็นพื้นที่ที่มีการแปลความหมายและช่วงชิงความหมายระหว่างรัฐและประชาชน โดยรัฐพยายามใช้เจดีย์เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและความชอบธรรม ขณะที่ประชาชนใช้เจดีย์เป็นสถานที่แสดงออกถึงความไม่พอใจและการต่อต้าน (Philp & Mercer, 2002)

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพม่าในสมัยอาณานิคมมีส่วนทำลายบทบาทและสถานะของพุทธสถานแห่งนี้ ที่ได้รับกระแสความเปลี่ยนแปลงทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าพม่าจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญจากรัฐจารีตสู่รัฐอาณานิคมสมัยใหม่ แต่ทว่าพระมหาเจดีย์แห่งนี้ยังเป็นพื้นที่แห่งศรัทธา และเป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นพม่าภายใต้การปกครองของอังกฤษ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชัดเจนด้านชื่อเสียงที่กระจายไปสู่โลกตะวันตก ล้วนเกิดขึ้นจากการเข้ามาบันทึกและสำรวจจากนักบุกเบิก ซึ่งคำบอกเล่าเหล่านี้เป็นหลักฐานอันทรงคุณค่า ที่จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงบริบทสังคมอาณานิคมในพม่า ระหว่างทศวรรษที่ 1890-1920

ขอบเขตการศึกษาบทความใช้กระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถจัดแบ่งขอบเขตการศึกษาได้เป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย ขอบเขตเชิงพื้นที่ และขอบเขตเชิงเวลา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ 1) ขอบเขตเชิงพื้นที่ (Space) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงและบริบทสังคมอาณานิคมที่มีต่อพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ในพื้นที่เมืองย่างกุ้ง ประเทศพม่า ภายใต้อำนาจการบริหารรัฐกิจโดยเจ้าอาณานิคมอังกฤษ และ 2) ขอบเขตเชิงเวลา (Time) ศึกษาในช่วงเวลาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1890 กระทั่งสิ้นสุดทศวรรษ 1930

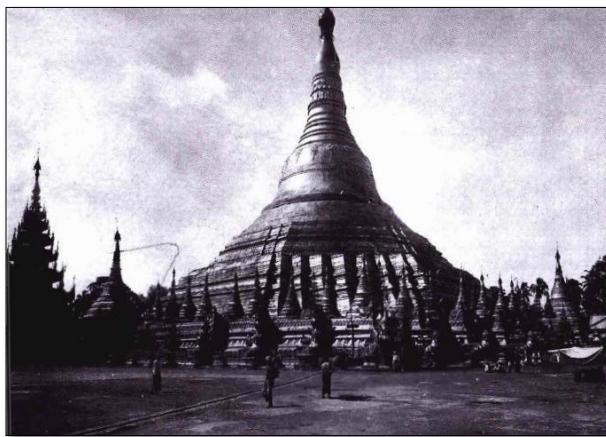
เนื้อหาของบทความจัดแบ่งเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย บทนำ เนื้อเรื่อง และบทสรุป โดยส่วนเนื้อเรื่องจัดลำดับการนำเสนอประเด็นศึกษาไว้ 3 ประเด็น ประกอบด้วย 1) ความสำคัญและตำนานพระมหาเจดีย์ชเวดากอง 2) การรับรู้เกี่ยวกับพระมหาเจดีย์ชเวดากองทั้งในฐานะสถานที่สำหรับการเยี่ยมชมและนันทนาการและสถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน และ 3) วิถีชีวิตรอบพระมหาเจดีย์ชเวดากอง โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความสำคัญและตำนานพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

พระมหาเจดีย์ชเวดากอง (ရွှေဝိဂုံဓဇဝိဇယာ) /ชเว-ตะ-โก้ง-เซ-ติ-ดอ/ ถือเป็นพุทธศาสนสถานใจกลางเมืองย่างกุ้ง เมื่อพิจารณาความหมายตามรูปศัพท์เฉพาะเพียงชื่อชเวดากอง มาจากคำว่า “ชเว” (ရွှေ) หมายถึง ทองคำ ประกอบกับชื่อเรียกเฉพาะจากคำว่า “ดากอง” (ဝိဂုံ) หมายถึง ชื่อของเมืองย่าง

กึ่งในอดีต ฉะนั้นคำว่าเมืองตากองจึงเป็นการแปลงมาจากเสียงชื่อเมืองในสมัยวัฒนธรรมมอญว่า “ตะโกง” (ဒဂုံ) ทั้งนี้พบชื่อเรียกทั้งจากเอกสารสยามและเอกสารล้านนา กล่าวถึงเมืองแห่งนี้ในชื่อ เมืองตะโกง และเมืองตะโก้ง (ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา, 2499) จะเห็นได้ว่าบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำย่างกุ้ง เป็นที่ตั้งของวัฒนธรรมชาติพันธุ์มอญ เมืองบริเวณแถบนี้จึงอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรหงสาวดีตั้งแต่ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ก่อนที่ชาวพม่าจะสามารถรบชนะแล้วแผ่ขยายอิทธิพลลงมายังปากแม่น้ำย่างกุ้ง สิ่งที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมมอญอย่างยิ่งใหญ่ คือ สถาปัตยกรรมของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงวัฒนธรรมและอาณาจักรมอญ ที่ถูกส่งต่อไปอยู่ในเงาอิทธิพลของพม่า ส่วนคำว่า เชดี (စေတီ) มาจากภาษาบาลีว่า เจดีย์ และคำว่า ต่อ (တော်) หมายถึง ใหญ่หลวง ดังนั้นคำว่า စေတီဝိသုဒ္ဓိတော် จึงหมายความว่า พระมหาเจดีย์ทองคำแห่งเมืองตะโกง (อรนุช นิยมธรรม และ วิรัช นิยมธรรม, 2550, หน้า 129, 78, 310)

องค์พระมหาเจดีย์ตั้งอยู่บนเนินเขาขนาดเตี้ยเรียกว่า “เนินสิงคุดตร” (ဝိသုဒ္ဓိ) ใจกลางเมืองย่างกุ้ง สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนในระยะไกล โดยลักษณะฐานก่อขึ้นจากอิฐหุ้มทองทั้งองค์ ความสูงจากฐานถึงยอดประมาณ 112 เมตร โดยรอบเจดีย์ประธานมีเจดีย์ประจำทั้ง 4 ทิศ และมีเจดีย์รายบริเวณฐานพระมหาเจดีย์ประธานจำนวน 64 องค์ องค์พระมหาเจดีย์เป็นศิลปะมอญ ตั้งอยู่บนฐานชั้นล่างสุดเป็นผังรูปสี่เหลี่ยม ซึ่งมีฐานชั้นถัดไปเป็นผังรูปแปดเหลี่ยมมีขนาดกว้าง 26.87 เมตร ฐานชั้นบนเป็นผังรูปห้าเหลี่ยมมีขนาดกว้าง 18.99 เมตร และฐานเขียงรองส่วนระฆังมีขนาดกว้าง 6.37 เมตร สามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนฐาน ส่วนระฆัง และส่วนยอด ลักษณะพิเศษของเจดีย์ที่ถือว่าเป็นรูปแบบเฉพาะ คือ ไม่มีส่วนบัลลังก์รองรับปล้องไฉน ซึ่งนับว่าเป็นส่วนที่แตกต่างไปจากพุทธสถาปัตยกรรมสกุลช่างไทย บริเวณส่วนยอดเป็นฉัตรโลหะขนาดใหญ่ เป็นที่บรรจุสิ่งของมีค่าประเภททองคำ อัญมณีหลากหลายประเภท ซึ่งพุทธศาสนิกชนถวายเป็นพุทธบูชาตลอดระยะเวลาหลายศตวรรษ

ภาพที่ 1 พระมหาเจดีย์ชเวดากองสมัยอาณานิคม

ที่มา: *Burmese historical photos*. by Oo Zoe Thin, 2013, Shwe Pyi Tha Sar Pe.

คุณูปการสำคัญของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ที่ซบแน่นความเป็นศาสนสถานสำคัญของชาวพม่า เกิดขึ้นจากการผูกร้อยเรื่องราวเข้ากับเหตุการณ์ในพุทธประวัติ จึงส่งผลให้ได้รับความสนใจ และกลายเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงโลกของชาวพม่าเข้ากับโลกแห่งพุทธศาสนาได้อย่างแนบแน่น ฉะนั้นจึงจะขอยกยอกตำนานซึ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา เพื่อแสดงให้เห็นถึงมูลเหตุและเหตุการณ์สำคัญในโลกทัศน์ของพุทธศาสนิกชนพม่า เกี่ยวกับตำนานพระเกศาธาตุ โดยดำเนินเรื่องโดยสองพี่น้องซึ่งเป็นพ่อค้าชาวมอญ ชื่อ ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้รับเส้นพระเกศาจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อประทับอยู่ที่พุทธคยา ในอินเดีย หลังจากนั้นทั้งสองได้เดินทางกลับมายังอาณาจักรมอญ หรือปัจจุบันเป็นที่ตั้งของเมืองย่างกุ้ง แล้วได้ประดิษฐานพระเกศาธาตุไว้ยังเนินเขาเตี้ยๆ แล้วสร้างสถูปครอบไว้ อนึ่งหากพิจารณาจะเห็นได้ว่าการดำเนินเนื้อเรื่อง ได้นำมาจากส่วนหนึ่งของเหตุการณ์พุทธประวัติในภาษาบาลี นักวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์มอญในช่วงหลังอาณานิคมเสนอว่า เนื้อความจากพุทธประวัติภาษาบาลีนั้น แต่งขึ้นภายหลังราวถึงสหัสวรรษหลังจากที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ซึ่งจากเนื้อความในพระคัมภีร์ภาษาบาลี กล่าวว่าการเดินทางกลับไปยังบ้านเกิดของพ่อค้าทั้งสองนั้น คือ เมืองที่ชื่อว่าอุกกละ ซึ่งเป็นหนึ่งในชื่อเมืองโบราณบริเวณแนวชายฝั่งรัฐโอริสา ซึ่งต่อมาปรากฏการเชื่อมโยงเนื้อเรื่องดังกล่าวกับการ

ประดิษฐานพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ดังปรากฏจารึกในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งผูกเรื่องราวสร้างเป็นตำนานของพระมหาเจดีย์ขึ้น (Pe Maung Tin, 1934)

การร้อยเรียงเรื่องราวเข้ากับตำนานพุทธประวัติจึงส่งผลต่อการวิเคราะห์ความเก่าแก่ ซึ่งร่วมสมัยกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่าการวิเคราะห์พุทธสถาปัตยกรรมยังคงไม่สามารถเชื่อมโยงความเก่าแก่ได้เกินกว่าคริสต์ศตวรรษที่ 6-10 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและโครงสร้างเจดีย์จากการบูรณะ มีส่วนอย่างยิ่งที่ทำให้สัณฐานและรูปทรงเจดีย์เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่ซ่อมแซม พงศาวดารหงสาวดีและจารึกเกี่ยวกับการบูรณะพระมหาเจดีย์ชเวดากองที่เก่าแก่ กล่าวถึงกษัตริย์มอญที่ชื่อ พระยาอู่ (ဗုဒ္ဓာဗိုး) ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1348-1384 พระองค์ได้บูรณะให้พระมหาเจดีย์มีรูปทรงใกล้เคียงกับปัจจุบัน เมื่อบูรณะแล้วเสร็จมีความสูงทั้งสิ้น 60 เมตร ต่อมาได้รับการดูแลรักษา พร้อมทั้งอุปฐากดูแลจากกษัตริย์มอญอย่างสม่ำเสมอ กระทั่งถึงรัชสมัยของพระนางเซงสอบู (ရှင်စောပု) ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1454-1471 มีพระราชบัญชาให้ถมดินเสริมข้างฐานพระมหาเจดีย์ เพื่อปรับเป็นฐานรากของพระมหาเจดีย์ อีกทั้งยังเป็นครั้งแรกในการปิดทองบนพระมหาเจดีย์ ซึ่งส่งอิทธิพลมายังรัชสมัยต่อมา ซึ่งนิยมปิดประทองหุ้มองค์พระมหาเจดีย์ รวมทั้งเริ่มมีการสร้างเจดีย์รายขนาดเล็กบริเวณส่วนฐาน ซึ่งสัดส่วนความสูงขององค์พระมหาเจดีย์ที่ใกล้เคียงกับปัจจุบันมากที่สุด เกิดขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1774 ในรัชสมัยพระเจ้ามังระ (မောင်ဖြူရှင်) ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1736-1776 ถวายเครื่องเพชรและทับทิมประดับยอดฉัตร (Burma-Land of Pagodas, 1948, p. 2)

กระทั่งถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 พระเจ้าอลองพญาแห่งราชวงศ์คองบองได้เข้ามาโจมตีอาณาจักรหงสาวดี ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญสำหรับเมืองย่างกุ้ง และการเข้ามาครอบครองดินแดนปากแม่น้ำตอนล่างของชาวพม่า นับว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมและชาติพันธุ์ในเมืองตะโกง นอกจากนี้อาณาจักรของชาวมอญมีความรุ่งเรืองด้านการค้าอย่างมาก ประกอบกับในช่วงดังกล่าวศูนย์กลางการค้าของมอญอยู่ที่เมืองสิริเยม บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำย่างกุ้ง จึงส่งผลให้พระเจ้าอลองพญาตัดสินใจทำลายเมืองสิริเยมลง เพื่อสกัดกั้นการเติบโตของเมืองที่จะเป็นคู่แข่งทางอำนาจ และสนับสนุนให้เกิดการรวมศูนย์กลางการปกครองไว้เพียงแห่งเดียวเท่านั้น เมื่อทำลายเมือง

ลิเรียนลงจึงได้เลือกทำเลในการสร้างเมืองท่าของพระองค์แห่งใหม่ คือ เมืองตะโกง หลังจากนั้นพระองค์ได้เปลี่ยนชื่อเมืองตะโกงใหม่ว่า “ย่างกุ้ง” มินัยยะถึงการสิ้นสุดของวิกฤตความขัดแย้ง (Burma-Land of Pagodas, 1948, p. 2)

อนึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการที่พระเจ้าอลองพญาปกครองอย่างกึ่งให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรส่งผลให้ศูนย์กลางจากการครอบครองพระมหาธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือเจดีย์ชเวดากอง ทำให้พระองค์เป็นองค์จักรพรรดิราช และเกิดการหลั่งไหลเข้ามาตั้งรกรากของชาวพม่า ด้วยเหตุฉะนี้จึงส่งผลให้พม่ากลายเป็นผู้ครอบครองดินแดนทางตอนล่างในปากแม่น้ำย่างกุ้ง อีกทั้งได้เชื่อมโยงตัวตนและโลกทัศน์ทางความเชื่อพุทธศาสนาของพวกเขาผ่านพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งทำให้เกิดการรับรู้ทางความเชื่อว่ามีพลังจิตกับพระศาสดา ฉะนั้นบทบาทของชาวมอญและประวัติศาสตร์มอญทั้งในบริเวณดินแดนส่วนตอนล่างปากแม่น้ำย่างกุ้ง และความเกี่ยวเนื่องทางประวัติศาสตร์กับพระมหาเจดีย์ชเวดากองได้เริ่มหดหายไป กลายเป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ใหม่ของชาวพม่า ซึ่งได้เข้ามาเป็นผู้เล่าเรื่องและดำเนินประวัติศาสตร์ของพระมหาเจดีย์แทนที่ชาวมอญ

แม้ว่าจะเป็นพระมหาเจดีย์ซึ่งตั้งอยู่ในอาณาจักรของชาวมอญ แต่ทว่ามีความสำคัญเป็นที่รับรู้จากหลากหลายวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นพื้นที่ซึ่งรวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์และกลุ่มชนต่าง ๆ ให้เดินทางมาค้าขายและสักการบูชาพระมหาเจดีย์องค์สำคัญของอุษาคเนย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเรื่องพระธาตุপিเกิดของชาวล้านนา โดยยกย่องให้พระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นพระธาตุสำหรับผู้เกิดปีมะเมีย (นักขัตตมาส) (เจียรชาย อักษรดิษฐ์, 2545, หน้า 233) ซึ่งสะท้อนการเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างเมืองทางตอนในภาคพื้นทวีป กับเมืองท่าชายฝั่งสำคัญของอาณาจักรมอญ ซึ่งสนับสนุนทั้งการเติบโตและความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรหงสาวดี กระทั่งสามารถเป็นเส้นทางการค้าทางบกแห่งสำคัญที่พ่อค้าคาราวานจากทางตอนในจะต้องเดินทางมาติดต่อค้าขาย

อนึ่งเมื่อพิจารณาตามหลักฐานประเภทตำนานของพระมหาเจดีย์ ซึ่งกล่าวถึงความเก่าแก่ว่าสร้างร่วมสมัยกับยุคของพระพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงเป็นเจดีย์ในพุทธศาสนาที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลกตามตำนานการรับพระเกศาธาตุ ประมาณอายุได้ 2,600 ปี แต่ทว่าเมื่อนักวิชาการและนักประวัติศาสตร์โบราณคดี ได้พิจารณาจากโครงสร้างศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม กลับวิเคราะห์ว่าพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ประมาณอายุได้ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6-10 แนววิเคราะห์ดังกล่าวนี้อาจสะท้อนให้เห็น

ธรรมชาติของหลักฐานและเอกสาร แม้ว่าจะมีการกล่าวอ้างอิทธิพลทางความเชื่อ แต่ทว่าการพิสูจน์และวิเคราะห์ด้วยหลักทางวิชาการและกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ทำให้เกิดความเข้าใจที่สอดคล้องตามหลักวิชาการมากขึ้น ทำให้กระตุ้นเตือนว่าความเชื่อในบางครั้งอาจจะสอดคล้องกับหลักฐานเชิงประจักษ์ ซึ่งได้ผ่านกระบวนการวิพากษ์หลักฐานตามวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ กลับเผยให้เห็นข้อเท็จจริงที่ใกล้เคียงกับหลักความเป็นจริง ฉะนั้นการนำตำนานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงธรรมชาติของหลักฐาน เนื่องจากอคติของผู้แต่งตำนานพยายามถ่ายทอดความต้องการของผู้สร้างตำนานให้เกิดความคล้อยตาม เช่น ยุคสมัย ความเก่าแก่ การผูกโยงเข้ากับพุทธประวัติ เป็นต้น

การรับรู้และบทบาทพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

การปกครองพม่าภายใต้รัฐบาลอาณานิคมของอังกฤษได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคม และเศรษฐกิจของเมืองย่างกุ้งไปอย่างก้าวกระโดด จากเดิมที่เป็นเมืองในตะวันออกไกลจากการรับรู้ของชาวตะวันตก ทำหน้าที่เพียงแหล่งส่งออกทรัพยากรทางธรรมชาติให้แก่ประเทศในยุโรป แต่กลับเป็นที่รู้จักมากขึ้นเมื่ออังกฤษเริ่มให้ความสำคัญกับพม่าในพื้นที่สี่ ทิศ การเขียนรายงานสถานการณ์ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ รวมถึงบทความจากนักสำรวจ และบทความจากอาณานิคม ซึ่งเรื่องราวเกี่ยวกับพม่าแพร่สะพัดไปยังโลกของชาวตะวันตก หนึ่งในสิ่งเหล่านั้นที่ปรากฏในการรับรู้เกี่ยวกับดินแดนพม่า คือ พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนที่สะท้อนอัตลักษณ์ของพม่าและโลกตะวันออกได้อย่างดี ความแตกต่างทางศาสนา และยังเป็นพื้นที่ซึ่งมีความลึกลับตามทฤษฎีของตะวันตก จึงส่งผลให้เกิดความต้องการที่จะเดินทางมายังพม่า เพื่อมาเยี่ยมชมและสำรวจดินแดนที่ยังคงไกลจากองค์ความรู้ของชาวตะวันตก (Rangoon, 1908, p. 277)

ส่งผลให้กระแสความสนใจในพม่าเติบโตขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1890 หลังจากที่ยังสามารถปกครองพม่าให้เป็นอาณานิคมได้ทั่วทั้งประเทศ มีชาวตะวันตกจำนวนมากที่เดินทางมาเพื่อแสวงหาโอกาสในการทำธุรกิจ และต่อมาเป็นจุดประสงค์ด้านการท่องเที่ยวและนันทนาการ ทั้งนี้การเข้ามาครอบครองดินแดนในภูมิภาคเอเชียจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากปราศจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งความสำเร็จ

ในการใช้เหล็กและเครื่องจักรไอน้ำ มีผลต่อกำลังการผลิตที่ต้องการทั้งวัตถุดิบและแหล่งระบายสินค้า เรือกลไฟนับว่าเป็นพาหนะสำคัญในการติดต่อข้ามภูมิภาค ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากในการเดินเรือ สมัยอาณานิคม อย่างกึ่งในฐานะเมืองท่าอาณานิคมจึงเป็นสถานที่รวมของเรือกลไฟ ที่ลำเลียงสินค้า ระหว่างโลกตะวันออกกับโลกตะวันตก และการวางรากฐานระบบสาธารณูปโภคและการจัดระเบียบ เมืองท่า ดังปรากฏได้จากการตัดถนน การวางแผนผังสิ่งปลูกสร้าง ทำให้เชื่อมั่นได้ว่าอังกฤษเล็งเห็น ศักยภาพของเมืองท่าแห่งนี้ และจะเป็นผู้ที่ปกครองพม่าอย่างต่อเนื่องยาวนาน (Lefroy, 1963, p. 31)

การเปลี่ยนแปลงบริบทของเมืองอย่างกึ่ง ส่งผลต่อการให้ความสำคัญกับพื้นที่ศาสนสถานใน สมัยอาณานิคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยปรับสถานะของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ให้สอดคล้องกับ ความต้องการของคนในสังคมสมัยอาณานิคม โดยสามารถจัดแบ่งได้แบ่ง 2 วัตถุประสงค์ ได้แก่ สถานที่ สำหรับปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน และสถานที่สำหรับการเยี่ยมชมและนันทนาการ

1) สถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน

พรรณนาของพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติต่อพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งตามปกติวิสัยหน้าที่ สงเคราะห์และทำนุบำรุงพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องสำคัญหลักของพุทธศาสนิกชน แต่ทว่าความพิเศษที่ พระมหาเจดีย์ชเวดากองนั้น แตกต่างไปจากศาสนสถานแห่งอื่นในด้านจุดหมายของการแสวงบุญ ดัง ความตอนหนึ่งจากบันทึกการเดินทางเมื่อพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เสด็จเมืองพม่า “...เวลาเที่ยงแล้ว เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งเป็นที่นับถือสำคัญของเมืองย่างกุ้ง ส่วนถือ พระพุทธศาสนา อันปรากฏนามทั่วไปแทบทุกเมืองนั้น...คนนมัสการเห็นอยู่เนื่อง ๆ ว่าไม่ขาดวันเลย...” (พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จเมืองพม่า, 2433, หน้า 330)

ภาพที่ 2 และภาพที่ 3 พุทธศาสนิกชนกำลังสักการบูชาพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

ที่มา: *Burmese historical photos*. by Oo Zoe Thin, 2013, Shwe Pyi Tha Sar Pe.

สะท้อนได้ว่าความนิยมในการเดินทางมาสักการบูชาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง และแทบจะกล่าวได้ว่าบริเวณพระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นสถานที่ซึ่งศีกคักและเต็มไปด้วยผู้แสวงบุญ และเป็นพระมหาเจดีย์ซึ่งมีผู้นับถือมาอย่างสม่ำเสมอ อันเนื่องมาจากความเชื่อที่ทำให้พระมหาเจดีย์ชเวดากองมีความพิเศษ กล่าวคือ เป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 4 พระองค์ (Shwedagon Pagoda, 1920, p. 1) เมื่อวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งตามโลกทัศน์แบบพุทธศาสนามองว่าการที่ผู้ปกครองได้ครอบครองพระธาตุ ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการยกสถานะเป็นองค์จักรพรรดิราชที่เปี่ยมด้วยบุญและบารมีอันชอบธรรม ดังเช่นช่วงที่เปลี่ยนผ่านการครอบครองเมืองอย่างกึ่งในรัชสมัยพระเจ้าอลองพญา จากอาณาจักรของชาวมอญผนวกเข้าสู่อาณาจักรของชาวพม่า เป็นต้น

ความศักดิ์สิทธิ์ของพระมหาเจดีย์ชเวดากองเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา และการผูกโยงความเชื่อเข้ากับพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 พระองค์ กล่าวคือ พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าพระมหาเจดีย์ชเวดากองบรรจุสิ่งของพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 ไว้ภายในเจดีย์ ได้แก่ ไม้เท้าของพระพุทธรูปเจ้ากุกสันธะ กระบวยน้ำของพระพุทธรูปเจ้าโกณาคมนะ จีวรของพระพุทธรูปเจ้ากัสสปะ และเส้นพระเกศาทั้ง 8 ของพระพุทธรูปเจ้าโคตมะ (Burma-Land of Pagodas, 1948, p. 2) ฉะนั้นจึงจะเห็นได้ว่าการร่วมบูรณะและสักการะพระมหาเจดีย์ของชาวพม่า การถวายสิ่งของเครื่องบูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งของที่มีมูลค่าสูงหรือได้รับการ

คัดสรรมาอย่างดีถวายเป็นพุทธบูชา ดังจะเห็นได้จากจำนวนโลหะขึ้นรูปมีค่าและอัญมณี ซึ่งทั้งชาวพม่าและผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาถวายประดับยอดฉัตรพระมหาเจดีย์ การที่เดินทางมายังพระมหาเจดีย์แห่งนี้ เป็นหนึ่งสิ่งที่ยึดโยงโลกทางความเชื่อแบบพุทธ ให้เป็นส่วนหนึ่งที่ใกล้ชิดกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในช่วงที่อังกฤษปกครองพม่าได้ทำให้การค้าทางทะเล และทำให้การค้าเมืองท่าเติบโตอย่างยิ่ง อิทธิพลของอังกฤษไม่เพียงปรากฏเฉพาะอิทธิพลทางการค้าเท่านั้น หากแต่ยังแผ่ขยายทั้งอิทธิพลทางการเมืองมาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะรัฐข้างเคียงอย่างเช่นสยามซึ่งได้รับผลกระทบจากระบอบอาณานิคมโดยตรง ฉะนั้นในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ชนชั้นนำสยามเริ่มต้นตัวในการศึกษาพัฒนาการของดินแดนอาณานิคม เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาการจัดการปกครองของสยาม เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสอาณานิคมของอังกฤษ ขณะที่ประทับอยู่เมืองย่างกุ้งได้มีโอกาสเสด็จไปสักการะพระมหาเจดีย์ชเวดากอง อีกทั้งได้โปรดฯ ให้สร้างศาลาบริเวณใกล้กับองค์พระมหาเจดีย์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ ได้เขียนลงในบันทึกของพระองค์ขณะเดินทางไปพม่า ค.ศ. 1890 ความว่า ศาลาดังกล่าวนี “...อยู่น่าอัศจรรย์ที่จะขึ้นไปนมัสการพระเจดีย์ด้วย มีพระสงฆ์พม่าอาศัยอยู่มาก...” (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จเมืองพม่า, 2433, หน้า 330)

เมื่อพิจารณาดังกล่าวสะท้อนถึงการสั่งสมและสร้างกุศลทานจากการสร้างศาลาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สาเหตุหนึ่งที่พระองค์เลือกที่จะถวายศาลาเป็นทานแก่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ถึงความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนสถานแห่งนี้ และพระองค์ได้ทำหน้าที่เป็นองค์ศาสนูปถัมภกอย่างดีต่อพุทธศาสนาอันเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนอย่างอังกฤษ อนึ่งผู้เขียนบทความมีทรรศนะว่าการสร้างศาลาบริเวณพระมหาเจดีย์ชเวดากอง นอกเหนือจากนัยยะการสร้างบุญกุศลแล้ว เมื่อพิจารณาบริบทดังกล่าวเป็นช่วงที่รัฐบาลสยามได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ และตำแหน่งแห่งที่ของประเทศสยามผ่านพื้นที่เมืองหลวงของอาณานิคมอังกฤษในพม่าได้อีกด้วย เพราะเมืองย่างกุ้งมีความสำคัญและพลุกพล่านด้วยผู้คนจากนานาประเทศ การที่พระมหากษัตริย์สยามได้แสดงพระราชอำนาจในการจัดสร้างอาคารถวายเป็นพุทธบูชา สามารถ

ตีความได้ทั้งในเชิงการสร้างสรรค์ไม่ตรี และยังสะท้อนนัยยะของการรับรองสถานะของประเทศสยาม ในฐานะดินแดนที่ยังคงมีสถานะอิสระท่ามกลางดินแดนอาณานิคมด้วย

แม้ว่าบทบาทของชาวพุทธที่เกี่ยวข้องกับพระมหาเจดีย์ชเวดากอง มักจะเน้นเฉพาะการปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนและการทำบุญของชาวพุทธเป็นส่วนใหญ่ แต่ทว่าในยุคอาณานิคมซึ่งอังกฤษปกครองโดยเลือกที่จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ดังจะพบว่าได้ในช่วงที่สามารถครอบครองพม่าตอนล่างหลังสงครามยูดีโน ค.ศ. 1853 (Burma, 1973, p. 8) การปกครองแบบอาณานิคมได้ตัดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอาณาจักรกับศาสนจักร ซึ่งเป็นผลกระทบจากการจัดแบ่งอธิปไตยการปกครอง คือ พม่าตอนล่างปกครองโดยเจ้าอาณานิคมอังกฤษ และพม่าตอนบนปกครองโดยราชวงศ์คองบอง ดังจะเห็นได้ว่าภิกษุสงฆ์ในอาณานิคมของอังกฤษ (พม่าตอนล่าง) ถูกตัดขาดจากอำนาจพุทธจักรจากพระสังฆราชที่ประทับอยู่เมืองมัณฑเลย์ รวมถึงถูกตัดขาดการอุปถัมภ์ทางอาณาจักรจากกษัตริย์พม่าที่ประทับอยู่ ณ พระราชวังมัณฑเลย์ จึงส่งผลให้คณะสงฆ์พม่าในปกครองอาณานิคมมีอิสระ และต่อมาเป็นแรงสำคัญในการเกิดขึ้นของขบวนการต่อสู้ทางสังคมในระยะหลัง

เมื่อศึกษาประเด็นด้านศาสนาในช่วงอาณานิคมจึงมักสิ้นสุด และให้คำอธิบายในทิศทางที่กล่าวโดยรวม โดยเฉพาะภาพความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบการปกครองของเจ้าอาณานิคมอังกฤษที่มีต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งหลีกเลี่ยงที่จะยุ่งเกี่ยวกับศาสนา เนื่องจากหากเกิดเป็นประเด็นข้อขัดแย้งขึ้น อาจจะนำมาสู่สถานการณ์ที่รุนแรงและทวีความขัดแย้งในสังคม ส่งผลต่อการปกครองที่ยากลำบากขึ้นและกระทบต่อธุรกิจการค้าของเมืองท่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย แต่ทว่าผู้เขียนบทความกลับพบบทบาทของเจ้าอาณานิคมอังกฤษที่มีต่อกิจการพุทธศาสนาที่แตกต่างออกไป โดยเฉพาะกรณีการปฏิบัติศาสนกิจเพื่อทำนุบำรุงพระมหาเจดีย์ชเวดากอง บทความข่าวในหนังสือพิมพ์ The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser ฉบับตีพิมพ์วันที่ 30 พฤษภาคม ค.ศ. 1911 เป็นหลักฐานการปฏิบัติต่อพุทธศาสนา ซึ่งมีส่วนช่วยเติมเต็มการศึกษาสถานะของพุทธศาสนสถานภายใต้บริบทสังคมสมัยอาณานิคม ซึ่งหนังสือพิมพ์ได้รายงานข่าวเกี่ยวกับพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ความว่า

“...ในวันที่ 14 พฤษภาคม ค.ศ. 1911 มีสเตอร์จัสติส ฮาร์ทเนลล์ (Mr. Justice Hartnell) รักษาการหัวหน้าผู้พิพากษาปฏิบัติราชการแทนรองผู้ว่าการฯ เดินทางไปเปิดแผ่นทองคำเดิมที่หุ้มรอบองค์พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ในงานพิธีหุ้มแผ่นทองคำครั้งนี้ได้กระทำต่อหน้าคณะครุฑสาธิตชนจำนวนมาก ซึ่งเดิมที่ไม่ก็ทศวรรษที่ผ่านมาภักตริย์พม่าและราษฎรของพระองค์ในขณะนั้น ได้จัดพิธีบูรณะแผ่นทองคำที่ปิดรอบองค์พระมหาเจดีย์ชเวดากองเช่นเดียวกัน เนื่องด้วยเหตุผลบางประการที่ไม่อาจทราบได้ว่าเหตุใดพิธีการบูรณะพระเจดีย์ดังกล่าวถึงไม่ได้รับความสนใจนับแต่สิ้นราชวงศ์ ซึ่งในพิธีหุ้มแผ่นทองคำครั้งนี้ใช้ทองจำนวนทั้งสิ้น 6,000 แผ่น และแล้วเสร็จเป็นที่เรียบร้อย...” (The American Rubber Manufactures, 1911, p. 10)

จากข้อความข้างต้น เมื่อพิจารณาตามหลักทางศาสนาโดยทั่วไป สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการปฏิบัติศาสนกิจและการร่วมทำบุญบูรณะองค์พระมหาเจดีย์ชเวดากองโดยเจ้าอาณานิคมอังกฤษ แต่ทว่านัยยะจากการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของงานพิธี ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมอาณานิคมได้สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะและความหมายทางพุทธศาสนาของชาวพม่าไป กล่าวคือเดิมทีหน้าที่เป็นองค์ประธานในการบูรณะแผ่นทองคำหุ้มเจดีย์พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ถือเป็นหน้าที่สำคัญของกษัตริย์พม่าที่จะแสดงความเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ซึ่งในบริบทสังคมอาณานิคมหน้าที่ดังกล่าวถูกปฏิบัติแทนโดยข้าราชการอังกฤษ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของประธานในงานพิธี ได้รับการใช้เป็นพื้นที่ในการเชื่อมโยงโลกทัศน์ของชาวพม่าเข้ากับสถานะของเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ที่แสดงบทบาทผู้มีอำนาจและยกสถานะของเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ให้ได้รับการยอมรับทางโลกของความเชื่อความศรัทธา ฉะนั้นเจ้าอาณานิคมอังกฤษสามารถใช้พื้นที่พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ในการสร้างภาพความทรงจำทดแทน และแสดงสถานะของผู้ปกครองที่เป็นผู้ค้ำชูพุทธศาสนาอีกนัยหนึ่งด้วย จากงานพิธีนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงสถานะและบารมีของผู้ปกครองที่สามารถบูรณะซ่อมแซมพระมหาเจดีย์ เนื่องจากขนาดองค์ที่ใหญ่จะต้องใช้ทุนทรัพย์และแรงงานจำนวนมาก การเข้ามาทำหน้าที่ประธานบูรณะพระมหาเจดีย์ จึงสะท้อนถึงบารมีเจ้าอาณานิคมในฐานะผู้ปกครอง

การเปิดพื้นที่ทางพิธีกรรมให้เจ้าอาณานิคมอังกฤษเข้าไปมีบทบาทด้านการรับรู้เชิงโลกทัศน์ชาวพม่า จึงนับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของศิลปะการปกครอง เนื่องจากการอยู่ร่วมกันของชุมชนเจ้าอาณานิคมและคนพื้นเมือง ซึ่งหลักฐานจากหนังสือพิมพ์ดังกล่าว ทำให้เกิดความเข้าใจด้านปฏิสัมพันธ์ของคนที่อาศัยภายใต้บริบทสังคมอาณานิคมมากขึ้น แม้ว่าเจ้าอาณานิคมจะนับถือคริสต์ศาสนาก็ตาม แต่ทว่าด้วยสถานะและบทบาทผู้ปกครอง จึงเป็นไปได้ที่จะหลีกเลี่ยงที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งข้อเสนอของบทความพยายามที่จะสนทนาให้ก้าวข้าม การอธิบายประวัติศาสตร์และเหตุการณ์แบบภาพเหมารวม ซึ่งทำให้ขาดการอธิบายในเชิงตรรกะและใช้หลักฐานชั้นปฐมภูมิประกอบคำอธิบาย ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าจริงอยู่ที่เจ้าอาณานิคมอังกฤษเลือกที่จะไม่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทางพุทธจักร แต่ทว่ากลับใช้ประโยชน์จากสถานะของผู้ปกครองในการสถาปนาตำแหน่งแห่งที่ลงไปใน การรับรู้ของสังคมชาวพม่า โดยผ่านการเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมในกรณีนี้หมายถึงพิธีห่มแผ่นทองพระมหาเจดีย์ชเวดากองเจ้าอาณานิคมอังกฤษ (ข้าราชการอังกฤษ) ซึ่งทำหน้าที่ในฐานะผู้นำประธานที่สะท้อนสถานะของผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด

2) สถานที่สำหรับการเยี่ยมชมและนันทนาการ

ตั้งแต่การปกครองพม่าให้เป็นอาณานิคมของอังกฤษ และการย้ายและยกสถานะเมืองย่างกุ้งให้เป็นเมืองหลวงของพม่า ความพร้อมของเมืองท่าปากแม่น้ำแห่งนี้ได้ดึงดูดพ่อค้าชาวตะวันตกจำนวนมาก รวมถึงดึงดูดนักบุกเบิกสำรวจชาวตะวันตกให้เดินทางมาเยี่ยมชม ด้วยวัฒนธรรมของชาวตะวันตกทั้งขณะที่เดินทางมายังพม่าและเดินทางกลับไปยุโรป พวกเขาเหล่านั้นได้ผลิตงานนิพนธ์ที่เกี่ยวกับพม่าเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะบทความที่สะท้อนความเป็นพม่า คือ การเดินทางมาเยี่ยมชมพุทธสถานสำคัญของเมืองย่างกุ้ง หรือพระมหาเจดีย์ชเวดากอง กลับเป็นสิ่งที่สำคัญที่ได้รับการพรรณนาเรื่องราวความพิเศษของพุทธสถาปัตยกรรม รวมถึงความยิ่งใหญ่ของโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในอาณานิคมของอังกฤษ ดังตัวอย่างบทความพรรณนาการเดินทางท่องเที่ยวพม่าของเซอร์เทียร์นโครสบันทึกไว้ว่า “...แม้ในเมืองย่างกุ้งมีเจดีย์อื่นอีกหลายแห่ง แต่กลับไม่มีแห่งใดเหมือนกับชเวดากอง หลังจากได้เห็นแล้ว จะรู้สึกว่ามีสิ่งใดในเมืองย่างกุ้งที่น่าชมยิ่งกว่านั้นอีก พระมหาเจดีย์อันยิ่งใหญ่

อลังการแห่งนี้ได้สร้างความประทับใจอย่างลึกซึ้งแก่ผู้ที่เยี่ยมชม จนบัดนี้ก็ยังมักตรึงใจว่า เมืองย่างกุ้งนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชเวดากอง มิใช่ชเวดากองที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองย่างกุ้ง...” (Rangoon, 1908, p. 277) ฉะนั้นงานนิพนธ์ของชาวตะวันตกเกี่ยวกับพม่าเหล่านี้ กลายเป็นกระแสดูความตื่นรู้และต้องการเดินทางมายังพม่า ภายใต้การรับรู้ของชาวตะวันตกว่าพม่าว่าเป็น “สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการเยี่ยมชมและนันทนาการ”

การกล่าวถึงพม่าและเชื้อเชิญผ่านการอธิบายความสำคัญของพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ได้รับการกล่าวขานในหมู่ชาวตะวันตก ดังบันทึกของนักสำรวจและบุกเบิกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักจะปรากฏข้อความว่า “...พระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นสถานที่ซึ่งน่าเคารพบูชา ยอดเยี่ยมที่สุด และน่าเดินทางไปเยี่ยมชมมากที่สุดในภูมิภาคอินโดจีน...” (Shwedagon Pagoda, 1920, p. 1) คุณค่าและความสำคัญของพม่าได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการเดินทางสำรวจของชาวตะวันตก ซึ่งเป็นการเดินทางที่เน้นการออกสำรวจโลก “ลึกลับ” ในดินแดนตะวันออกไกล การที่หนังสือพิมพ์ได้ถ่ายทอดวัฒนธรรม เรื่องราวและความน่าอัศจรรย์ภายในอาณาจักรพม่าแห่งนี้ นับว่าเป็นการผลิตซ้ำภาพแทนของพม่าและสร้างความสำคัญของพม่า ในฐานะสถานที่สำหรับเพลิดเพลินและนันทนาการสำหรับนักท่องเที่ยว อีกทั้งสถานะดินแดนภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ จึงนับเป็นสิ่งรับประกันในการเดินทางมาเยี่ยมชมพม่า บรรดานักท่องเที่ยวมีความเชื่อมั่นในศักยภาพอังกฤษสำหรับดูแลคุ้มครองความปลอดภัยขณะที่เดินทางไปเที่ยวในพม่า เนื่องจากอยู่ใกล้กับจักรวรรดิอินเดีย ซึ่งถือเป็นศูนย์บัญชาการอาณานิคมในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังจะเห็นได้ว่าการขยายอาณานิคมครอบคลุมตลอดแนวชายฝั่งอินเดีย พม่า และแหลมมลายู ทำให้อิทธิพลของอังกฤษแผ่ขยายครอบคลุมภูมิภาคอย่างมั่นคง

บทบาทของหนังสือพิมพ์ในสมัยอาณานิคมถือว่าเป็นช่องทางสำคัญในการสร้างการรับรู้ และกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะเดินทางมาเยี่ยมชมพม่า ซึ่งหนึ่งในสัญลักษณ์สำคัญบทความจากนักเดินทางหรือแม้กระทั่งข้าราชการอังกฤษในพม่าต้องกล่าวถึง คือ พระมหาเจดีย์ชเวดากอง ฉะนั้น การเดินทางมาเพื่อแสวงหาความสุขและนันทนาการจากพม่า จึงเกิดความหมายใหม่ที่ได้รับการสร้างขึ้นจากสิ่งพิมพ์ ดังเช่นการกล่าวถึงทระนกะของนักเดินทางอย่างเช่นมิสเตอร์ดันแมน (Mr. Dunman) ซึ่งเดินทางมา

เยี่ยมชมพม่าใน ค.ศ. 1923 หลังจากที่เขาเดินทางมาจากสิงคโปร์ แล้วกล่าวมาเมื่อมาถึงพม่าได้พบกับ พระมหาเจดีย์เวดากอง ซึ่งเป็นสถานที่น่าประทับใจมีเสน่ห์น่าหลงใหลอย่างยิ่ง จึงตัดสินใจใช้เวลา พักผ่อนต่อในพม่าอีก 3 วัน (Impressions of Rangoon, 1923, p. 9) ความสะดวกสบายที่เห็นชัดจาก บทบรรยายของมิสเตอร์ตันแมน ยังสะท้อนความเจริญของเมืองอย่างกึ่งตามยุคสมัย โดยเฉพาะความงาม ของพระมหาเจดีย์เวดากอง ซึ่งแสงสว่างจากไฟฟ้าต้องกระทบองค์พระมหาเจดีย์ ทำให้เห็นเป็นภาพ อาคารทรงโดมขนาดใหญ่ที่สุกสกาวด้วยแสงสีทอง

ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธพม่าถือว่ามีข้อปฏิบัติที่สร้างผลกระทบต่อผู้มา เยี่ยมเยือน คือ เปลื้องเท้าเปล่าในเขตวัด ฉะนั้น ข้อบังคับทางสังคมที่ไม่อนุญาตให้ผู้ใดสวมใส่รองเท้า หรือถุงเท้าเข้ามาในเขตวัด ซึ่งเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่าการปกครองของอังกฤษจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ เรื่องของศาสนา ฉะนั้นข้อปฏิบัติเรื่องการสวมใส่รองเท้าในเขตวัด จึงเป็นสิ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของ วัฒนธรรมและจารีตของสังคมพม่า ประเด็นเรื่องรองเท้ามีความสำคัญทางการเมืองตั้งแต่ปกครองด้วย ระบบสมบูรณาญาสิทธิ การณียุคอังกฤษไม่ยินดีที่จะถอดรองเท้าขณะเข้าเฝ้ากษัตริย์พม่าในท้องพระโรง ซึ่งโลกทัศน์ของชาวพมามองว่ารองเท้าเป็นสิ่งแปลกปลอม ฉะนั้นการเข้าสู่สถานที่สำคัญจึงควรให้ เกียรติโดยการเดินเปลื้องเท้าเปล่า เช่นเดียวกับในเขตวัด (Respect to Religion, 1919, p. 7)

นักท่องเที่ยวชาวตะวันตกที่เดินทางมาเยี่ยมชมพม่าและวัดพม่า มักจะต้องประสบปัญหาสำคัญ เรื่องข้อปฏิบัติที่ต้องถอดรองเท้า มุมมองส่วนหนึ่งด้านการท่องเที่ยวมักจะแฝงด้วยนัยยะของคำเตือน และการขบขันให้เป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมพม่า แต่ทว่ากลับพบว่าบทบรรยายของมิสเตอร์ตันแมน กล่าวไว้อย่างน่าสนใจเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชาวตะวันตก ที่เดินทางมาเยี่ยมวัดสำคัญในพม่า โดยมองว่า กฎระเบียบดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันทางสังคมพื้นเมือง ที่ชาวพม่าต้องการที่จะสงวนพื้นที่เฉพาะ ของพวกเขาออกจากโลกของเจ้าอาณานิคม เป็นการต่อสู้ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งภายใต้ฉันทนิยามจาก เจ้าอาณานิคม ซึ่งมอบให้ชาวพม่าว่าพวกเขาจะไม่เข้าไปจัดการปกครองและยุ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา นอกจากนี้ความแตกต่างของโลกทัศน์ตะวันตกมองว่า การถอดรองเท้าเป็นอุปสรรคอย่างมาก ซึ่งอาจ ส่งผลกระทบต่อสุขภาวะของนักท่องเที่ยว เนื่องจากในดินแดนตะวันออก เต็มไปด้วยเชื้อโรค และความ

สกปรก (Impressions of Rangoon, 1923, p. 9) การที่เปลือยเท้าเปล่าเหยียบย่ำบนผิวดินอาจทำให้ได้รับอันตรายต่อสุขภาพได้ จึงขัดต่อแนวคิด “ความสะอาด” และ “เชื้อโรค” ซึ่งเกิดขึ้นในโลกตะวันตก พร้อมกับการพัฒนาวิทยาการการแพทย์ของยุโรป (Trueman, 2015)

ภาพที่ 4 ภาพการ์ตูนเสียดสีสังคมของอุเบกทะเล

ในเหตุการณ์ชาวตะวันตกสวมรองเท้าเข้าวัดพระธาตุมุเตา ค.ศ. 1917-1919

ที่มา: “Wearing shoes and resisting the colonial regime” by Wai Yan Aung, 2019,

The Irrawaddy <https://burma.irrawaddy.com/on-this-day/2019/03/11/185990.html/>

ภาพต้นฉบับตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สุริยะ (သုရိယမဂ္ဂဇင်း) เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1918

ข้อปฏิบัติพิเศษสำหรับนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกที่จะเดินทางมาเยี่ยมชมศาสนสถาน เมื่อต้องกล่าวถึงระเบียบการสำหรับผู้ต้องการเดินทางมาท่องเที่ยวยังพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ต้องเปลือยเท้าเปล่าเท่านั้น ด้วยกฎระเบียบและข้อห้ามดังกล่าว จึงมีส่วนที่ทำให้การเข้าเยี่ยมชมพระมหาเจดีย์ชเวดากองมีอุปสรรค “...ชาวตะวันตกบางส่วนที่ไม่ยอมถอดรองเท้าต้องระงับแผนการท่องเที่ยวไว้...” (Impressions of Rangoon, 1923, p. 9) ข้อความดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนข้อบังคับของสถานที่และยังแฝงนัยยะเชิงชวนให้เดินทางมาสัมผัสอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งมีนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกจำนวนน้อยที่ยอมเปลือยเท้าเปล่าเข้าเยี่ยมชมความงดงามของพระมหาเจดีย์ แม้กระนั้นก็ตามยังพบว่า

การ “ห้ามสวมรองเท้าในเขตวัด” ยังคงเป็นปัญหาในสังคมอย่างมาก ระหว่างชาวพม่าพื้นเมืองกับชาวตะวันตกและเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ดังเหตุการณ์เมื่อ ค.ศ. 1917 ข้าราชการทหารชาวอังกฤษสวมรองเท้าเข้าไปยังบริเวณในวัดชเวมอดอ ที่เมืองพะโค ส่งผลให้เกิดเป็นกระแสความไม่พอใจของประชาชน ส่วนหนึ่งสะท้อนผ่านภาพวาดการ์ตูนเสียดสีสังคมของอุบะกะเล (ဦးဘကလေး) จิตรกรชาวพม่าที่มีชื่อเสียงในสมัยอาณานิคม ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สุริยะแมคกาซีน ประจำเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1918 กระทั่งมีการร้องเรียนไปยังสมาคมพุทธยูวชนพม่า (YMBA: Young Men's Buddhist Association) จึงได้ออกประกาศใน ค.ศ. 1919 บังคับห้ามบุคคลใดสวมใส่รองเท้าในเขตวัด (Wai Yan Aung, 2019)

วิถีชีวิตรอบพระมหาเจดีย์ชเวดากอง

ภายใต้การปกครองของอังกฤษได้นำความเจริญจากการค้าของเมืองท่าอย่างกึ่ง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้การเข้ามาของทุนนิยมจากการติดต่อค้าขาย พม่าได้รับอิทธิพลทั้งการบริโภคและกระแสแฟชั่นจากตะวันตก อันเป็นผลโดยตรงจากการนำเข้าสินค้าและบริการจากโลกตะวันตก ซึ่งสอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในยุโรป พม่าในฐานะอาณานิคมได้เป็นแหล่งระบายสินค้าอุตสาหกรรมที่ผลิตในตะวันตก ฉะนั้นจึงทำหน้าที่เป็นตลาดในการรับและจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมของอังกฤษ ซึ่งเมืองท่าของอังกฤษในพม่า เช่น ย่างกุ้ง มะละแหม่ง ฯลฯ จะเป็นพื้นที่กระจายสินค้าไปยังพื้นที่ทางตอนในภาคพื้นทวีป หรือที่รู้จักกันในชื่อเรียกเส้นทางการค้าทางบก สินค้าจากอังกฤษที่ส่งมาเมืองท่าได้กระจายเข้าไปยังพื้นที่มณฑลพายัพในประเทศสยามด้วย ดังเช่นตัวอย่างรายงานการค้าระหว่างเมืองท่าของอังกฤษที่ส่งไปยังเมืองเชียงใหม่ ระบุรายการสินค้าปลีกจากยุโรปเข้ามาในเชียงใหม่ ใน ค.ศ. 1908 มูลค่า 44,499 ปอนด์ และ ค.ศ. 1909 มูลค่า 44,552 ปอนด์ (Foreign office, 1910, p. 11)

การปรับเปลี่ยนสถานะของเมืองหลวงอาณานิคมของพม่าในฐานะเมืองท่าการค้าสำคัญ ได้เชื่อมโยงเศรษฐกิจของย่างกุ้งเข้ากับระบบเศรษฐกิจโลก ความเจริญของบ้านเมืองและสภาพเศรษฐกิจ

ของอย่างกุ่ม สามารถสะท้อนได้จากพื้นที่โดยรอบพระมหาเจดีย์ชเวดากอง ซึ่งเป็นเสมือนจักรวาลจำลอง สภาพความเป็นอยู่และสังคมภายใต้การปกครองของอังกฤษ ช่วงปลาย ค.ศ. 1890 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ กราบบังคมทูลลารัชกาลที่ 5 เพื่อมาเยี่ยมชมอาณานิคมของอังกฤษทั้งใน แหลมมลายูและในพม่า (ชาวพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์เสด็จไปเมืองสเตรดเสด เตอลเมนต์ และเมืองพม่า, 2433, น. 222) ในบันทึกของพระองค์ได้บรรยายถึงวิถีชีวิตของชาวพม่า บริเวณรอบพระมหาเจดีย์ชเวดากองอย่างน่าสนใจ พระองค์พบมีวาระราษฎรชาวพม่าตั้งร้านขายดอกไม้ เครื่องสักการบูชา รวมทั้งของเบ็ดเตล็ดต่างๆ นับว่าเป็นสถานที่ซึ่งมีผู้คนหลากหลายตามรายทางในเขต วัด ตั้งแต่ยากจน วนิพก ขอทาน ไปถึงหมอดู โดยหมอดูจะใช้เสื่อปูเพียงผืนเดียว พร้อมกับมีโต๊ะขนาดเล็ก ตั้งอยู่ด้านหน้าสำหรับจัดวางสิ่งของ ประกอบด้วย กระดานชนวน ดินสอ ตำรา โดยสามารถตรวจดวง ชะตาและเคราะห์ภัย ซึ่งนับว่าค่อนข้างได้รับความนิยมในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากจำนวนหมอดูที่นั่ง อยู่เป็นแนวประมาณ 15-16 คน ส่วนผู้ที่เดินทางไปนมัสการพระมหาเจดีย์ สามารถพบเห็นได้อย่าง ต่อเนื่องไม่ขาดสายตลอดทั้งวัน (พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เสด็จเมืองพม่า, 2433, น. 330)

นอกจากนี้บันทึกของนักท่องเที่ยวชาวตะวันตกที่เดินทางมาเยี่ยมชมพระมหาเจดีย์ใน ค.ศ. 1920 ได้ให้รายละเอียดค่อนข้างน่าสนใจ และสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนภายใต้การปกครองของ อังกฤษได้อย่างดี (Shwedagon Pagoda, 1920, p. 1) บทความซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser ได้อธิบายการเดินทางของผู้เขียนบทบรรยายว่า เขาเลือกที่จะเข้ามายังพระมหาเจดีย์ชเวดากองในช่วงสาย เนื่องจากหลีกเลี่ยงความจอแจของผู้คนที่ จะเดินทางมาสักการบูชาในช่วงเช้า โดยเดินทางเข้ามาจากประตูทางเข้าทิศใต้ ซึ่งเดินทางได้สะดวกและมี รถรางขับผ่าน (Oo Soe Thin, 2013, p. 95) บริเวณบันไดเข้าวัดมีรูปปั้นสิงห์เผ่าประตูขนาดใหญ่ 2 ตัว เมื่อเดินทางผ่านประตูเข้ามาด้านในจะพบกับทางเดินทอดยาวขึ้นไปสู่ลานด้านบนเนินเขา ซึ่งประดับ ตกแต่งด้วยงานสลักส่วนหลังคาด้วยฝีมือช่างที่ประณีต หลังคาคลุมตลอดแนวทางเดินมีเสาขนาดมหึมา ค้ำยันอยู่ ทั้งส่วนของเสาที่ก่อขึ้นจากปูนและไม้ ส่วนล่างของชายหลังคาต่อแผ่นไม้กันฝนสาดลงมา

ซึ่งบนแผ่นไม้ดังกล่าวจะเขียนภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องหลากหลาย เช่น วิถีชีวิตของชาวพม่า พุทธประวัติ ตำนาน ฯลฯ พร้อมกับฉลุลายตรงขอบแผ่นไม้อย่างวิจิตร

ลักษณะงานประดับตกแต่งอาคารของศิลปะพม่า นิยมตกแต่งด้วยภาพของรูปทรงมนุษย์ เทวดา สัตว์ลงสีอย่างสวยงาม และแกะสลักไม้ลอยตัวเบื้องหลังเป็นฉากเขียนสีแบบเรียบง่าย ระหว่างบันไดทางขึ้นบริเวณทั้ง 2 ข้าง เป็นที่จัดวางสินค้าหลากหลายประเภทให้นักท่องเที่ยวและผู้เดินทางมาสักการะพระมหาเจดีย์ได้เลือกซื้อ เป็นต้นว่าชุดเทียนวางกองอยู่จำนวนมาก ชุดรูปเทียนหลายขนาด แผ่นทองคำเปลว รูป ดอกไม้ ชา ตุ๊กตา ฆ้อง เครื่องเงิน และสิ่งของจำนวนมากเกินกว่าที่จะจดจำได้หมด ร้านค้าเหล่านี้มักจะเป็นธุรกิจของเหล่าหญิงสาวชาวพม่า

เมื่อเดินขึ้นบันไดมาครึ่งทางเข้าใกล้ลานพระมหาเจดีย์ จะพบการปิดล้อมช่องโหว่บางส่วนด้วยประตูตาข่ายเหล็ก เมื่อพ้นเขตประตูดังกล่าวที่เปิดไว้เพียงบานประตูด้านซ้าย จะพบกับผู้รักษาความปลอดภัยของสถานที่ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นภาพแทนสัญลักษณ์การปกครองของชนพื้นเมืองชาวเอเชีย เหล่านี้ นอกจากนั้นยังพบหญิงชาวจีนที่รัดเท้าตามประเพณีอีกด้วย เมื่อเดินทางถึงลานพระมหาเจดีย์ซึ่งปูด้วยแผ่นหินอ่อนสีขาวและสีดำละกัน บริเวณกลางลานแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานองค์พระมหาเจดีย์ ซึ่งเวดากองขนาดตั้งตระหง่านอยู่ และสังเกตเห็นชาวอินเดียหลายคนที่กำลังกวาดลานพระมหาเจดีย์ ซึ่งกลุ่มชาวอินเดียเหล่านี้จะพบได้ทั่วไปในเมืองย่างกุ้งในแทบทุกหน้าที่ของการทำงาน โดยอพยพเข้ามาในพม่าช่วงตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษและมีบทบาทสำคัญในเศรษฐกิจพม่า เช่น การค้าขาย การเป็นข้าราชการ และมีบทบาทอย่างมากโดยเฉพาะอุตสาหกรรมข้าว ทำให้มีความต้องการแรงงานจำนวนมาก ส่งผลให้ชาวอินเดียอพยพเข้ามาทำงานในพม่าอย่างต่อเนื่อง และดำเนินวิถีชีวิตร่วมกันปะปนกับประชากรพื้นเมืองดังที่กล่าวไปข้างต้น (Mazumder, 2013)

พื้นที่รอบฐานพระมหาเจดีย์เป็นซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปหลายปางและหลายขนาด ส่วนใหญ่ประดับด้วยการฝังกระจกหลากสีลงบนพื้นผิว และบางซุ้มยังประดับด้วยไม้แกะสลักเป็นเอกลักษณ์ และมีแท่นวางผลไม้ อาหาร ดอกไม้สำหรับถวายพระ ตั้งวางอยู่ระหว่างฐานพระพุทธรูปกับเชิงเทียนซึ่งเปลวเทียนกำลังลุกไหม้ นอกจากนี้ยังมีการจัดวางรูปสิงห์ตั้งอยู่ส่วนฐานของซุ้มพระ ระฆังหลากหลายขนาด ถูกแขวนอยู่บนราวคานไม้ หลังคาของสิ่งปลูกสร้างบนลานพระมหาเจดีย์มีลักษณะลดหลั่นซ้อนกันหลาย

ชั้น และประดับด้วยงานแกะสลักไม้ ประดับด้วยธงและระฆังขนาดเล็ก พร้อมกับบรรดาพระพุทธรูป
หลากหลายอิริยาบถและหลายขนาด พระมหาเจดีย์ชเวดากองมีผู้เดินทางมาแสวงบุญจำนวนมากตลอดทั้งช่วง
กลางวันและกลางคืน และยังพบกลุ่มศาสนิกชนชาวจีน ชาวสยาม ชาวทิเบต ชาวญี่ปุ่น รวมถึงชนชาติ
อื่นที่นับถือพุทธศาสนา

ภาพที่ 5 นักเดินทางและผู้แสวงบุญบริเวณบันไดทางขึ้นสู่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง

ที่มา: *Burmese historical photos*. by Oo Zoe Thin, 2013, Shwe Pyi Tha Sar Pe.

ศาลารายประจำทั้ง 4 ทิศ เป็นอาคารหลังคาซ้อนชั้นทรงสูงและมีพระประธานประจำในแต่ละ
ศาลา นอกจากนี้ได้พบกับพระภิกษุที่มีพรรษามากรูปหนึ่งนั่งบนวอประดับด้วยดอกไม้ สาธุชนก้มกราบ
เมื่อวอของท่านเคลื่อนมาใกล้ โดยมาสักการะพระมหาเจดีย์ชเวดากองพร้อมกับศิษยานุศิษย์ของท่าน
ติดตามมาจำนวนมาก ลานพระมหาเจดีย์ในมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีระฆังขนาดใหญ่ใบหนึ่งคาดว่า
เป็นระฆังที่มีขนาดใหญ่เป็นอันดับ 3 ของโลก ถัดไปด้านหลังระฆังเป็นหลุมฝังศพเจ้าหน้าที่ทหารในช่วง
ปราบปรามจลาจลที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1852 ผู้เขียนบทบรรยายยังกล่าวเปรียบเปรยถึงความโชคดียของ

นายทหารผู้เสียสละเหล่านี้ เนื่องจากหลุมศพของพวกเขาดั้งอยู่ในทำเลที่ดีที่สุด โดยยากที่จะเปรียบเทียบได้ภายใต้การทอดเงาขององค์พระมหาเจดีย์ นอกจากนี้หนังสือแนะนำการท่องเที่ยวยังระบุถึงคุณสมบัติของศาลารายทิศตะวันออก ซึ่งแกะสลักเล่าเรื่องช่วงที่อังกฤษเข้ามายึดครองพม่า และทิ้งท้ายด้วยการกล่าวถึงยอดฉัตรของพระมหาเจดีย์ซึ่งประดับด้วยมณีอัญมณีล้ำค่า

จะเห็นได้ว่าการเดินทางมาท่องเที่ยวพระมหาเจดีย์ชเวดากองเป็นที่นิยมในหมู่ชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบทบรรยายที่นำมาเป็นตัวอย่างข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่านักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมายังพม่าและเยี่ยมชมความงามของพระมหาเจดีย์ ล้วนแต่ได้รับแรงบันดาลใจจากบทความ หนังสือ งานเขียน และบันทึกจากนักเดินทางที่เข้ามาสำรวจพม่าก่อนแล้วทั้งสิ้น ซึ่งได้กล่าวพรรณนาถึงความพิเศษ รวมถึงสิ่งที่อาจทำให้แปลกประหลาดใจแก่ชาวตะวันตก ซึ่งพวกเขาไม่พบในโลกตะวันตก แต่จะได้รับประสบการณ์ดังกล่าวเมื่อเดินทางมาเยี่ยมชมดินแดนอาณานิคมพม่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น พระมหาเจดีย์ชเวดากองจึงเป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงขึ้นมา และเป็นที่รู้จักในฐานะสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ภายใต้กระบวนการสร้างความสำคัญผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ และส่งผลให้สังคมที่แวดล้อมไม่เพียงแต่บริเวณพระมหาเจดีย์ หากแต่รวมถึงเมืองย่างกุ้งกลายเป็นพื้นที่เผชิญกับการเข้ามาของชาวตะวันตกหลากหลายเชื้อชาติในฐานะนักเดินทางท่องเที่ยว เพื่อแสวงหาประสบการณ์ทางด้านนันทนาการจากอาณานิคมของอังกฤษในพม่า

สรุป

พระมหาเจดีย์ชเวดากองในแต่ละยุคสมัยเปลี่ยนแปลงความหมายไปตามบริบทสังคมที่แตกต่างกัน ซึ่งความหมายหรือการให้คุณค่าสำหรับพุทธสถานแห่งนี้ ล้วนเกิดขึ้นจากการผูกโยงเรื่องราวของสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อทำให้เกิดความหมายดังความคาดหวังจากสมาชิกในสังคมขณะนั้น การให้คุณค่าสำคัญแก่พระมหาเจดีย์ชเวดากอง สะท้อนพลวัตของสังคมและค่านิยมบางประการของยุคสมัยอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่ามุมมองทางด้านพุทธจักรให้ความสำคัญในฐานะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานพระเกศาของพุทธศาสดา และมุมมองด้านอาณาจักรก็ล้วนปรับเปลี่ยนไปตามค่านิยมของสังคม เช่น ในช่วงรัฐจารีตให้ความสำคัญด้านการสร้างบารมีธรรมของกษัตริย์ได้ทำนุบำรุงองค์พระเจดีย์ รวมไปถึงการสะท้อนนัยยะของความเป็นจักรพรรดิราช สำหรับกษัตริย์ที่ได้ครอบครองพระบรมธาตุ (เกศาธาตุ)

เป็นต้น นอกจากนี้พระมหาเจดีย์เขตกองยังเป็นส่วนหนึ่ง ในการเชื่อมโลกทัศน์ทางความเชื่อพุทธศาสนาเข้ากับโลกทัศน์ชาวพม่า ซึ่งทำให้เข้าใจโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาในสังคมพม่าที่มีต่อพระมหาเจดีย์เขตกอง และการเดินทางมาแสวงบุญ หรือได้มาสักการบูชาพระมหาเจดีย์เทียบได้กับการได้เข้าใกล้หรือการได้เข้าเฝ้าองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้ว่าจุดเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และพัฒนาการของอาณาจักรพม่า รวมถึงรัฐพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเข้าของลัทธิล่าอาณานิคม อังกฤษได้เข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ปกครองพม่าบางส่วนตั้งแต่ ค.ศ. 1826 กระทั่งครอบครองพม่าได้ทั้งหมดใน ค.ศ. 1885 การเข้ามาปกครองพม่าสร้างความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการปกครองเป็นสำคัญ เช่น การปรับสถานะของรัฐจารีตสู่รัฐอาณานิคมสมัยใหม่ รวมถึงการยกเลิกระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฯลฯ นโยบายสำคัญของอังกฤษ คือ เน้นการสนับสนุนการค้าและการลงทุน จึงส่งผลให้ย่างกุ้งมีสถานะทั้งเมืองหลวงและเมืองทำการค้าสำคัญอีกด้วย นโยบายที่ได้รับการสงวนไว้ คือ ด้านศาสนาและความเชื่อ จึงทำให้พุทธศาสนารวมถึงพุทธศาสนสถานในพม่าได้รับการสงวนไว้สำหรับคนพื้นเมือง และเป็นพื้นที่ที่พุทธศาสนิกชนยังคงถือปฏิบัติศาสนกิจ ทั้งนี้โลกทางพุทธศาสนายังเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยประคับประคองจิตวิญญาณของสังคมพุทธแก่ชาวพม่า แม้ว่าสังคมสมัยอาณานิคมจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างมาก แต่พื้นที่ของพุทธศาสนสถานยังช่วยเชื่อมตัวตนและแก่นแท้ของสังคมพื้นเมืองไว้

ดังนั้น ในสังคมเมืองย่างกุ้งสมัยอาณานิคม แม้ว่าจะยังพบเห็นการปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนที่พระมหาเจดีย์เขตกองอย่างต่อเนื่อง แต่ทว่ายุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงได้ทำให้เกิดความหมายใหม่ของพื้นที่พระมหาเจดีย์เขตกอง ซึ่งขยายขอบเขตกว้างกว่าการเดินทางมาเพื่อแสวงบุญเท่านั้น หากแต่การตีพิมพ์เรื่องราวของพระมหาเจดีย์ลงเผยแพร่สิ่งพิมพ์กระจายไปโลกตะวันตก ได้กระตุ้นให้เกิดกระแสความต้องการเดินทางมาสัมผัสดินแดนพม่ามากขึ้น นักเดินทางชาวตะวันตกเหล่านี้เองที่เป็นผู้ทำให้เกิดการผูกโยงและนิยามความหมายของพื้นที่พระมหาเจดีย์เขตกองใหม่ ในฐานะสถานที่เพื่อการเดินทางมาเยี่ยมชมความวิจิตรสวยงาม โดยสะท้อนถึงจุดประสงค์ด้านนันทนาการ เช่น การเสพความงาม การค้นคว้าและบุกเบิกประสบการณ์ใหม่ ซึ่งนักเดินทางเหล่านี้คาดหวังว่าเป็นสิ่งที่จะ

ได้รับจากการเดินทางมาเยี่ยมชมดินแดนพม่า และพระมหาเจดีย์ชเวดากอง จึงผลให้พระมหาเจดีย์ชเวดากองนอกจากจะทำหน้าที่เป็นสถานที่แสวงบุญสำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นสถานที่เยี่ยมชมนั้นนันทนาการสำหรับนักเดินทางชาวตะวันตกอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

ข่าวพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรพรพิธิประสงค์เสด็จไปเมืองสเตรตเสดเตอลเมนต์ และเมืองพม่า.

ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 7 ตอนที่ 25, หน้า 222 (2433, กันยายน 21)

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. (2499). *เที่ยวเมืองพม่า*. คลังวิทยา.

เจียรนัย อักษรดิษฐ์. (2545). *ชุดาตุ: บทบาทและความหมายของพระธาตุในอนุภูมิภาคอุษาคเนย์ กรณีศึกษา ความเชื่อเรื่อง พระธาตุปีเกิดในล้านนา* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรพรพิธิประสงค์ เสด็จเมืองพม่า. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 7 ตอนที่ 38, หน้า 330-334 (2433, ธันวาคม 21)

อรนุช นิยมธรรม และวิรัช นิยมธรรม. (2550). *พจนานุกรมไทย-พม่า*. ตระกูลไทย.

Burma. (1973, March 8). *New Nation*, NL7398.

Burma-Land of Pagodas. (1948, August 15). *The Straits Times*, NL5337.

Christian, J. L. (1940, June). Trans-Burma Trade Routes to China. *Pacific Affairs*. 13(2), 173-191.

Edwards, P. (2006). Grounds for Protest: Placing Shwedagon Pagoda in Colonial and Postcolonial History. *Postcolonial Studies*, 9(2), 197-211.

Foreign office. (1910). *Siam: Report for the Year 1909 on the Trade and Commerce of the Consular District of Chiangmai*. Her Majesty's Stationery Office.

Impressions of Rangoon. (1923, June 16). *The Straits Times*, NL507.

- Land of Pagodas. (1929, February 19). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser*, NL3938.
- Lefroy, C. M. (1963). *The land and people of Burma*. Adam & Charles Black.
- Mazumder, R. (2013). *Constructing the Indian Immigrant to Colonial Burma, 1885-1948* [Unpublished doctoral dissertation]. University of California.
- Oo Soe Thin. (2013). *Burmese historical photos*. Shwe Pyi Tha Sar Pe.
- Pe Maung Tin. (1934). The Shwe Dagon Pagoda. *Journal of the Burma Research Society*, 24(1), 1-91.
- Philp, J. & Mercer, D. (2002). Politicised Pagodas and Veiled Resistance: Contested Urban Space in Burma. *Sage Journals*, 39(9), 1587–1610.
- Rangoon. (1908, March 20). *The Straits Echo (Mail Edition)*, NL1531.
- Respect to Religion. (1919, November 25). *Malaya Tribune*, NL1544.
- Shwedagon Pagoda. (1920, May 4). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser*, NL1981.
- Stoler, A. L. (2002). Colonial Archives and the Arts of Governance. *Archival Science*. 2, 87–109.
- The American Rubber Manufactures. (1911, May 30). *The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser*, NL1868.
- Trueman, C. N. (2015, September 1). History of Hygiene Timeline. *History Learning Site*. <https://www.historylearningsite.co.uk/a-history-of-medicine/history-hygiene-timeline/>
- Wai Yan Aung. (2019, March 11). Wearing shoes and resisting the colonial regime. *The Irrawaddy*. <https://burma.irrawaddy.com/on-this-day/2019/03/11/185990.html/>